

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 112-129; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Beyrut 1980-81, II, 53-54; VII, 452; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 544; Cüneyd-i Şîrâzî, *Şeddü'l-izâr* (nşr. Muhammed-i Kazvînî - İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1328 hş., s. 380-384, 550-566; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, V, 230-231; Câmî, *Nefehât*, s. 320-322; *Keşfü'z-zunûn*, I, 27; Hidâyet, *Riyâzû'l-ârifin*, Tahran 1305 hş., s. 127-128; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 770; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 688; Ethé, *Târîh-i Edebiyyât*, s. 131-132, 294; Abdürresûl Hayyâmpûr, *Ferheng-i Sühanverân*, Tebriz 1340 hş., s. 493; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neğr*, I, 57; II, 717; Abbas Ziryâb, "Bâküyî Ebû 'Abdullâh", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1375, II, 12-15; M. Kasheff, "Bâbâ Kühi", *Elr.*, III, 293-294.

M. NAZİF ŞAHİNOĞLU

KUHİSTÂNÎ

(القَهستانی)

Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî (ö. 962/1555)

Hanefî fakihî.

Horasan kasabalarından Kuhistan'da (Kühistan) doğdu. Timurlu hükümdarlarından Muzaffer Hüseyin Mirza devrinde Şeyhülislâm Herevî'nin talebesi ve İsmâ müddin el-İsferâyîni'nin ders arkadaşlarındandı. Geçimini kitap istinsah etmekle sağlıyordu. Güçlü bir hâfızaya sahip olan Kuhistânî fıkıh sahasında ilerleyerek fetva vermeye başladı. 916'da (1510) Horasan'ı Özbekler'in elinden alan Şah İsmâil, bölgeyi Şiileştirme faaliyetleri çerçevesinde Sünnî ulemâyâ baskı uygulamaya başlayınca Kuhistânî muhtemelen Buhara'da inzivaya çekildi. *Câmi'u'r-rumûz* adlı eserinin müsveddesini de bu sırada tamamladı. Özbek Sultanı Ubeydullah Han Kuhistânî'yi 918 (1512) yılında Timurlular'dan geri alıp devlet merkezi yaptığı Buhara müftülüğüne getirdi. Bu şehirde rağbet gören Kuhistânî bütün Mâverâünehir'de fetva mercii haline geldi. Kuhistânî 962 (1555) yılında Buhara'da vefat etti; ölüm tarihiyle ilgili olarak 950 (1543) civarı, 953 (1546) ve 963 (1556) yılları da verilmektedir.

Eserleri. 1. *Câmi'u'r-rumûz*. Hanefî mezhebinde "mütûn-i erbaa" diye anılan dört muteber kitaptan biri olan Tâcüş-şerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye*'sine Sad-rüşşerîa'nın yazdığı *en-Nukûye* adlı muhtasarın şerhidir (I-II, İstanbul 1289, 1291, 1298, 1299, 1300, 1303; Leknev 1309; I-III, nşr. W. Nassau Lees, Kalküta 1284; Kazan 1880, 1890, 1894, 1898-1899, 1902-1903; Kahire 1903). 8 Zilhicce 941 (10

Haziran 1535) tarihinde tamamlanan eser Ubeydullah Bahadır Han'a ithaf edilmiştir. Kâtib Çelebi'ye göre eser en faydalı şerhlerden olup büyük bir titizlikle hazırlanmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1971). İsmâ müddin el-İsferâyîni ise fıkıh sahasında zamanındaki ulemâ arasında temayüz etmediğini söylediği Kuhistânî'nin sahih-zayıf, doğru-yanlış birçok şeyi tahkik ve tashih etmeksizin *Câmi'u'r-rumûz*'unda aktardığını söyler. Ancak büyük ilgi gördüğü bilinen esere ayrıca İlahîzâde Muhammed b. Yûsuf el-Bursevî tarafından bir hâşiye yazılmış olması, kendisi de *Câmi'u'r-rumûz*'a bir şerh yazan İsferâyîni'nin Kuhistânî'yi -çağdaşlar arasında sık rastlanan rekabet sebebiyle- aşırı derecede eleştirdiğini düşündürmektedir. 2. *Câmi'u'l-mebâni li-mesâ'ili (fi şerhi) fıkhi'l-Keydâni (Şerhu Fıkhi'l-Keydâni)*. Lutfullah Fâzıl en-Neseffî el-Keydâni'nin *Muqaddimetü's-salât (el-Muqaddimetü'l-Keydâniyye, Metâlibü'l-muşallî)* adlı eserinin şerhi olup 949 (1542) yılında tamamlanmıştır ve özellikle Mâverâünehir bölgesinde şöhret bulmuştur (Kazan 1894; Farsça satır arası şerhle birlikte, Lahor 1315). Bu iki eserin Türkiye kütüphanelerinde pek çok yazma nüshası mevcuttur. 3. *Hâşiye 'ale'l-Fevâ'id*. Abdurrahman-ı Câmî'nin, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiyye'si* üzerine yazdığı *el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye* adlı şerhine hâşiyedir (yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 369; *Suppl.*, I, 533).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hüsâmeddin Kuhistânî, *Câmi'u'r-rumûz*, İstanbul 1291, I, 2-3; ayrıca bk. Kâdîzâde Şerif İbn Kâdi Abdürrahîm el-Buhârî'nin mukaddimesi, s. 13; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1802, 1971-1972; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 300; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 35; Ahlwardt, *Verzeichnıs*, III, 284; IV, 118; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1533, 1581; Philip K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 581-582, 601; Brockelmann, *GAL*, I, 369, 469; II, 253; *Suppl.*, I, 533, 648; II, 269; Muhammed Es'ad Tales, *el-Keşşâf 'an mahtûtâti hazâ'ini kütübi'l-evkâf*, Bağdad 1372/1953, s. 61; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts (Yahuda Section) in the Garret Collection Princeton University Library*, Princeton-New Jersey 1977, s. 94, 151; a.mlf. - E. L. Ormsby, *Handlist of Arabic Manuscripts (New Series) in the Princeton University Library*, Princeton 1987, s. 54; P. Voorhoeve, *Codices Manuscripti VII: Handlist of Arabic Manuscripts in the Library of the University of Leiden and Other Collections in the Netherlands*, London 1980, s. 52; H. L. Gottschalk v.dğr., *Catalogue of the Mingana Collection of Manuscripts*, Zug 1985, IV, 54.

AHMET YAMAN

KUL

(bk. ABD).

KUL

Osmanlı Devleti'nin kapıkulu askerleriyle askerî ve mülkî idarecileri için kullanılan terim.

Sözlükte "esir, köle" anlamına gelen kul, Osmanlı döneminde özellikle Fâtih Sultan Mehmed'den itibaren "tebaa, hizmetkâr ve sadık" mânalarında kullanılmış, bu arada "kapı kulu, kul kethüdâsi, kul kardeşi, kuloğlu, yerli kulu" gibi kavramlar ortaya çıkmıştır.

Devşirme kökenli kulların hukukî anlamda köle olduklarını söylemek mümkün değildir. Zira bunlar, devletle zimmet akdi yapmış reâyâ denilen hür hristiyan ailelerin çocukları olup kendileri için devşirildikleri yerlerden giderlerine karşılık olarak "kul akçesi" adıyla bir miktar para alınırdı. Buradaki kul terimi, bunların devleti hizmetine girmeleri ve padişaha bağlı hassa askeri olmalarıyla ilgilidir. *Divânü lugâti't-Türk*'te kul kelimesine Osmanlı kullanımına uygun olarak "tâbi, hizmetkâr, sadık" anlamları verilmiştir (I, 282). Genellikle askerî hizmette bulunma karşılığı olan bu kavram bazan vezir tebaası için de kullanılmıştır (İnalçık, *Fatih Devri*, s. 198). Osmanlılar'da köle emeğine dayalı uzun süreli bir üretim tarzı söz konusu değildir. Azat edilmedikçe savaş esirlerinin bir müddet ortakçı kul olarak çalıştırılması sadece belirli bir bölgeye has ve uzun sürmeyen bir uygulama olmuştur (Barkan, s. 575 vd.).

Eski Arap-İslâm devletlerinde saray, ordu ve idare hizmetlerinde çalıştırılan gulâmlar İslâm-Türk devletlerinde de istihdam edilmiştir. Zira saltanatın korunması amacıyla hassa ordusu oluşturma geleneği Arap-İslâm ve Türk-İslâm devletlerinde vazgeçilmez bir uygulamaydı. Nitekim Selçuklu Veziri Nizâmülmülk tarafından ordunun çeşitli yabancı unsurlardan meydana getirilmesi tavsiye ve teşvik edilmekteydi (*Siyâsetnâme*, s. 146 vd.). Osmanlı Devleti'nin kapıkulu ocakları da bu geleneğin devamından başka bir şey değildir. Osmanlı Devleti'nde gulâmlar daha ziyade gılman veya yaygın olarak kul terimiyle ifade edilmiştir. Türkler'in kurduğu İnan Safevî Devleti'nde kul kelimesi mensubiyet ifade eden "şah kuli, Tahmasb kuli, Ali kuli, imam kuli" şekil-